

DİL BİLİMİ KAYNAKLARINDA EDEBİ SANATLARIN KULLANIMI

Ahmet BENZER*

ÖZET

Bu çalışmada dil bilimi kitaplarındaki edebî sanatların adlandırılması, tanımlanması ve örneklendirilmesi inceleme kapsamına alınmış ve birbirine yakın tanımlamalar ve farklı adlandırmalarla dil bilimi kitaplarında yer alan edebî sanatlar tespit edilmiştir. Araştırmanın ne sorusunu edebî sanatlar, niçin sorusunu adlandırmalardaki farklılıklar, nasıl sorusunu ise farklı alanlarda farklı yazarlarca öznel adlandırmalar oluşturmaktadır. Çalışmanın sorusu ise 'benzer tanımlara rağmen farklı adlandırmaların edebî sanatların öğrenilmesinde oluşturduğu sorunların ortaya konması' olarak tespit edilmiştir. Çalışmada betimleme yöntemi kullanılarak bir çözüm getirmekten çok sorunu ortaya koymak amaçlanmış ve çalışma sonucunda da dil bilimi kaynaklarındaki edebî sanatların öğretiminde yapılan adlandırma, tanımlama ve örneklendirmelerin birbirine benzer ya da aynı biçimde tanımlandığı ve dokuz farklı adlandırmanın aslında iki farklı kavrama dayandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dil bilimi, edebî sanat, belâgat, dil öğrenimi.

USING OF LITERARY ARTS IN LINGUISTICS RESOURCES

ABSTRACT

In this study, literary arts found in linguistics books as a different definitions and descriptions close to each other and be in the scope of the definition,

---

*Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, ahmetbenzer@gmail.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

description and exemplifying of the literary works in linguistics books have been located. 'What' question of the research constitutes the literary arts, 'why' question of the research constitutes differences in naming sth, 'how' question of the research constitutes subjective designations by different authors in different areas. The question of the study have been determined as 'in spite of a similar definition, putting forward the problems formed by different designations in literary arts. In study, rather than giving the solution by using description method, it's aimed to state the question, and at the end of the study it's showed that designation, definition and exemplifying are defined in a similar or the same way.

Key Words: linguistics, rhetoric, literary art, language learning.

1. Giriş

Düşüncenin ve edebiyatın ifade aracı dildir. Dilin öncelikli görevi ise anlamı taşımaktır.¹ Dil, insanlar arası iletişimi sağlayan en önemli araçtır. Şair ve yazarları, toplumu oluşturan bireylerden farklı kılan ve yazdıklarının zevkle okunmasını sağlayan onların kullandıkları dildir. Sıradan insanlar kelimeleri gerçek anlamları ile kullanırken şair ve yazarlar eserlerini oluştururken kelimelere alışılmışın dışında anlamlar yüklerler. Edebî eserden zevk almak ise bu sanatlı dilin özelliklerini bilmekle mümkündür. Bunu bilmek de ana dili kullanan herkes için bir görevdir; çünkü edebî eserler toplumun duygu, düşünce ve kültür değerlerinin nesillere aktarıldığı en önemli kültür kaynaklarından birisidir. Bireyler ancak edebî eserler sayesinde kendisini, ait olduğu toplumu tanımayı ve dünyayı değerlendirmeyi öğrenir. Bundan dolayı edebî eserleri ve dolayısıyla edebî sanatları bilmek önem kazanmaktadır.

Edebî sanatlar, üreteni ve okuyucusu açısından farklı görünüşler sergiler. Sanatçılar açısından, kelimelerin bilinen anlamları çoğu zaman duyguları, hayalleri ifade etmeye yetmez. Bu sebeple şair ve yazarlar anlatımı etkili kılabilmek için edebî sanatlara başvururlar. Dolayısıyla da edebî eserleri anlamak ve onlardan hoşlanmak için dolaylı anlatımları bilmek gerekir. Okuyucular

---

¹Long, B. Ralph, *The Sentence and Its Parts A Grammar of Contemporary English*, The University of Chicago Press, 1961, Chicago and London, s.1.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

açısından ise bilinenin farklı bir bakış açısıyla ortaya konması bazen ilk defa duyulan veya bilinen bir şeyle karşı karşıya kalma bazen de zaten bilinen; fakat farkına varılmamış değerlerin ve güzelliklerin görülmesine anlaşılmasına araç olur. Böylece ilköğretimde edebî zevk oluşturmak, duygu ve düşünceleri en iyi biçimde ifade edebilmek ve dilin inceliklerini etkili bir biçimde kullanabilmek için edebî sanatların öğretimine ağırlık vermek gerekir.

Stubbs'a göre eğitimdeki bilginin büyük bir kısmı dil bilimi çalışmalarından elde edilmiştir. Bununla birlikte bu bilgi sık sık kullanıma hazır bir biçimde bulunmaz. Ancak dergi makalesi ya da oldukça teknik kitaplar içinde bulunabilir. Dil bilimciler ve dolayısıyla araştırmacılar bu bilgileri açık ve kullanıma hazır bir biçimde öğretmenlere sunma noktasında sorumludurlar.² Öğreticiler (çoğunlukla öğretmenler) de araştırmacıların (dil bilimcilerin) tavsiye ettikleri kitapları ve adlandırmaları kullanmaktadır. Bu adlandırmalar birbirinden ne kadar farklı olursa o kadar farklılık oluşacak ve ortak bir dil oluşmayacaktır. Böylece adlandırmadan kaynaklanan farklılıklar sebebiyle ortak bir anlayış oluşmayacaktır. Çalışma bu sorunu ortaya koymayı amaçlamıştır.

Edebî sanat çalışmalarının batıdaki adı retorik; doğudaki adı ise belagattir. Coşkun'a göre belagat ile dil bilimi arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Belagat dil biliminin üst katmanını oluşturmaktadır. Coşkun'a göre dil bilimini yürümeye, edebî sanatı ise dansa benzetebiliriz ve yürümesini bilmeyenler dans da edemezler.³

Bu aracın bireyler arasında doğru ve etkili kullanılmasında bireylerin sorumluluğu olduğu gibi öğreticilere ve en önemlisi de araştırmacılara görev düşmektedir. Coşkun'a göre modern belagat araştırmacısının yapması gereken en temel görevlerden birisi eski belagatçilerin çalışmalarını tahlil ve tenkit etmektir. Örneğin, kinayenin tasnifi konusunda Sekkâkî'nin yaptığı bir yanlış, Kazvinî tarafından sistemleştirilmiş ve yüzyıllarca sorgulanmadan bir ezber malzemesi hâlinde tekrar edilmiştir.⁴ Bu açık kapıyla edebî sanatlarımızın tekrar gözden geçirilmesi hem bir zorunluluk hem de bir görevdir.

---

² Hudson, Richard; Stubbs Michael (editörlük yazısı), **Teaching Grammar A Guide for the National Curriculum**, Blackwell Yayınevi, Oxford UK & Cambridge USA 1992, s.viii

³ Coşkun, Menderes, **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s.30.

⁴ a.g.e s.30-31.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bu araştırmada öğretici görevindeki dil bilimi kitapları üzerine yoğunlaşılmış ve bu doğrultuda birbirinden farklı yazarlar tarafından yapılan tanımlamalara yer verilerek bu tanımlar arasında fark olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

2. Yöntem

Anlam bilimi üzerine çalışmalar genişlemesine (eř zamanlı) ve uzunlamasına (art zamanlı) olmak üzere ikiye ayrılır.⁵ Art zamanlı çalışmalar tarihi süreç içerisinde meydana gelen değişmeler, eř zamanlılar ise aynı zaman diliminde kullanımda görülen farklılıklar üzerine yapılan çalışmalardır. Çalışmada eř zamanlı; yani genişlemesine anlam bilimi çalışması yapılmış olup günümüzde kullanılan farklı adlandırmalar inceleme kapsamına alınmış, adlandırma ile içerik (tanımlama) arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Punch'a göre betimleme neyin ne olduğunu, şeylerin nasıl başlayıp sürdüğünün ya da bir durumun, kişinin ya da olayın neye benzediğinin resmini çizmektir. Ayrıca betimleme, karmaşık şeyleri kavranabilir kılmakla ilgilidir. Bununla birlikte bu yöntem taşıdığı sınırlı amaç dolayısıyla pek tercih edilmemekte; fakat karmaşık sosyal süreçlerin dikkatlice betimlenmesi, daha sonraki açıklayıcı ya da doğrulamalı çalışmalar için hangi etkenler üzerinde yoğunlaşacağımızı anlamamız için yardımcı olur.⁶

Bu doğrultuda dil bilimi kitapları taranmış benzer tanımlamalar ile kullanılan farklı adlandırmalar tespit edilmiştir. Çalışmada farklı kaynaklarda bulunan farklı adlandırmalar altındaki bilgi alt alta verilmiş ve içerik aynı olmasına rağmen farklı adlandırmaların daha rahat görülmesi sağlanmıştır.

3. Bulgular

Kelimelerin yan anlam kazanması başlangıçta ozanların, yazarların sözlerini etkili kılma, alışılmışın dışında hem göze hem kulağa hem gönle hoş gelme noktasında gerek devrik cümle kullanımı gerekse çeşitli anlam olaylarından yararlanma olarak söylemlerine yansımaktadır.⁷ Bu doğrultuda metinlerde birçok kelime gerçek anlamının dışında kullanılmış ve yazılan metinlere de günümüzde

⁵ Üçok, Necip, **Genel dilbilim (Lengüistik)**, TDCF Yayınları, Ankara 1947, s. 92-93.

⁶ Punch, F. Keith, **Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005, s.16

⁷ Hepçilingirler, Feyza, **Türkçe Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 37.

edebî metin denilerek her dönem geçerli olduğu/olacağı vurgulanmıştır.

Çalışma kapsamında taranan dil bilimi kitaplarındaki farklı adlandırmalar ve tanımlar yazarların öznel kullanımını görebilmek için birebir aktarılmıştır:

3.1 Eğretileme

Eğretileme (metapher) bir şeyi kendi adıyla değil de başka bir yakıştırma ile tanımlama (gecenin soluk bakiresi: ay) ya da bilinmeyeni bilinene benzeterek betimleme. Benzin ve yağ reklamlarında çölde dörtlü giden bir at gibi.⁸

Eğretilmelerin (Osm. *İstiare*, Yun. *Metafora*, halk dilinde *okşama/okşayış*) çoğunluğu, yalın benzetmenin (teşbih-i belîğ) daha kısaltılması sonucudur. Böyle olduğu içindir de Osmanlıcada eğretileme için *teşbih-i muzmer-ül edat* terimi kullanılırdı. Fransız kaynakları başta olmak üzere, batı kaynakları ise genellikle iki temel ögeye dayanan yalın benzetmeyi, ögelerinin birbirine çok yakın düşmesi ve aktarma yapıldığı izlenimi vermesi nedeniyle eğretileme sayılmaktadır.⁹

Başarılı bir *eğretileme*, ögelerinin arasında hiçbir düzenin okunamamasını gerektirir ve (kökenlenmiş bir beti olan benzetmeye karşıt olarak) çok anlamlı zincirden bağlantıyı sağlayan her parçayı çıkarıp atar.¹⁰

Eğretileme (fr. *metaphore*, osm. *istiare*) her hangi bir şeyin ya da olayın karşılaştırılabileceği başka bir şeyden söz ederek betimlenmesine eğretileme denir. Aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı ögelerden birini öbürünün yerine kullanma. Bu kullanımda karşılaştırma yapacak *gibi*, *-e benzer* türü kelimeler kullanılmaz. *Yaşamın ilkbaharı* sözünde, “gençlik” çağını belirten *ilkbahar* eğretileme ürünüdür. *Yanaklarındaki güller* deyiminden anlaşılan “gülümseme”dir. Eğretileme kısaltılmış karşılaştırmadır ve dört türünden söz edilir:

a) Gerçek karşılaştırma: “Bu şarkıcının bülbül gibi coşkulu bir sesi vardır.”.

b) Benzerlik yönünü vermeden yapılan karşılaştırma: “Bu şarkıcı bülbül gibi şarkı söyler.”.

⁸ Erkman-Akerson, Fatma, **Göstergebilime Giriş**, İstanbul 2005, s. 189.

⁹ Uğur, Nizamettin, **Anlambilim Sözcüğün Anlam Açılımı**, Doruk Yayınları, Ankara 2003, s.85.

¹⁰ Barthes, Roland, **S/Z Deneme**, YKY yay., İstanbul 1996, s.76.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

c) Benzetme sözcüğünün kaldırılması ile yapılan karşılaştırma: “Bu şarkıcı bir bülbül” (*gibi* benzetme ögesi kaldırılmıştır.).

ç) Bir nesneyi benzetme yönünü kullanarak adlandırma: “Bu bülbül” “şarkıcı” yerine.

Bildiri iletişimin nesnesidir, iletişimin bağlamsal içeriği ve metinle ilgili biçimidir. Yananlamsal (şiiirsel, sözbilimsel ya da estetik) işlev, bildiri üzerine, özellikle de metinsel biçim üzerine yoğunlaşır. Yananlamsal işlev, bildiri nasıl olursa olsun bildiri üzerine yoğunlaşır. Bu işlev, dilin yapısını tonunun, dizeminin, sesle ilgili yönünün ya da estetik anlam taşıyıcısı şu ya da bu yönünün kullanılmasıdır. Anlatımı daha somut kılmak, dinleyene kavramları daha etkileyici bir biçimde aktarmak üzere dilde benzetmelere başvurulur. İlk akla gelen benzetme türü eğretilemedir.¹¹

3.2 *Düz değişmece*

Düzdeğişmece (metonymie): Parça-bütün ilişkisi ya da birbirinin yerini alma. İneğin yanındaki sosıs, sosısın ineğin tüm olumlu niteliklerine sahip olduğunu gösterir.¹²

*Düzdeğişmece*de ise anlam aktarımında ilişki yolu kullanılır. *Düzdeğişmece* tanım olarak bir sözün ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılmasıdır. Kelimelerin ve anlamların *düzdeğişmece*si olarak iki gruba ayrılır. Birincisi, sözcüğün gerçek anlamından başka anlamda kullanılmasıdır. İkincisi ise kelimelerde bir değişiklik yapmadan, düşüncenin anlatımında başkalık göstermeye yarayan değişme çeşitleridir.¹³

Düz değişmece, bir benzetme amacı olmaksızın, belirtilmek istenen kavramı kullanmadan, onun yerine, onunla ilgisi, onunla arasında neden, mekan ya da zamana dayalı anlam dayalı bir ilişki olan başka bir kavramı kullanılmasıdır.¹⁴

Alanyazında (littérature) *düzdeğişmece* olarak da nitelendirilen *mecaz-ı mürsel* (*Fr. métonymie*), benzerlik dışında bir ilgi gerektirir. Bir kelimenin kendi anlamı dışında kullanılmasını

¹¹ Günay, V. Doğan, **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s. 176, 239.

¹² Erkman-Akerson, Fatma, **Göstergebilime Giriş**, İstanbul 2005, s.189.

¹³ Günay, V. Doğan, **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s. 240.

¹⁴ Toklu, M. Osman, **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yay., Ankara 2003, s.99

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

sağlayan ilgi benzerliğe dayanıyorsa bu mecaza *eğretileme (istiare)* denir.¹⁵

3.3 Kinaye

Kinaye, gerçek manayı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmamak şartıyla bir sözü gerçek manasına da gelebilmek üzere onun dışında kullanmak sanatıdır. Mesela **gözü açık** sözü; bir kimsenin hem gözünün kapalı olmadığına hem de ‘dikkatli, fırsatları kollayıp bunlardan faydalanmasını bilir, zararın geleceği yeri sezer, etrafın şartlarına göre hemen davranışını ayarlar’ vasıfta olduğunu anlatır.¹⁶

3.4 Mecaz-ı mürsel

Edebiyat biliminde, bir varlığın, sadece belli bir özelliğinin anılarak adlandırılması “synekdoche” terimi ile ifade edilmektedir. Osmanlıcada “mecâz-ı mürsel” bunu da kapsayan biçimde kullanılır. Türkiye Türkçesindeki *uzunkulak* ‘eşek’, Türkmencedeki *gilyâl* ‘at’ (yani: ‘kıl yele, yelesi kıldan ibaret olan’) gibi *Dede Korkut Kitabı*’ndaki *qaytaban* ‘deve’ de bir *synekdoche* örneğidir.¹⁷

Bir nesne veya kavramın, benzetme dışında herhangi bir bakımdan ilişkili olduğu bir kavramın adıyla anılmasına *mürsel mecaz (mecaz-ı mürsel)* denir.¹⁸

3.5 Deyim aktarması

Dilcilikte aktarma olarak adlandırılan olaylar, benzetmenin bir ileri aşaması olup anlatıma güç kazandırmak için başvurulan söz sanatlarıdır. Örneğin inatçı bir kimse için *keçi gibi* sözünün kullanılması bir benzetmeyken, aynı kimseden keçi biçiminde söz edilmesi bir aktarmadır. Buna deyim aktarması (ya da eğretileme) diyoruz.¹⁹

Doğu ve batı edebiyat dilinde, şiir dilinde olduğu gibi günlük dilde de etkileme amacıyla başvurulan bir söz sanatı *deyim aktarması*dır. Bu anlam olayı çoğunlukla aralarında biçim ve işlev

¹⁵ Çınar, Bekir, “Teşbih Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2008, 5(1), s.136.

¹⁶ Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1980, s.174.

¹⁷ Tezcan, Semih, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, YKY Yay., İstanbul 2001, s.80.

¹⁸ Yazar konuyla ilgili edebî sanatı anlattığı çalışmasının başlığını “Mürsel, mecaz, ad aktarması” biçiminde vermiştir. Bk. Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 85.

¹⁹ Barkot, Aytaç, “Türkçe’nin Üstün Yönleri”, *Us Düşün ve Ötesi Dil Sorunu*, İstanbul 1999, s. 96.

ilişkisi gibi ilişkilerden kurulabilen nesnelere arasında aktarmayla gerçekleşmekte, değişik türleri bulunmaktadır. Her dilde görülen bu eğilim, örneğin Türkçede insanın bir işte deneyim, beceri kazanması *pişmek* olarak nitelenmekte...²⁰

Bu şiirdeki *bebek* sözcüğü de bir anlam olayı, bir deyim aktarmasıdır; ozan “bebek yüzlü”, “yaşı küçük güzel” ya da “bir çocuk kadar temiz yürekli, saf” dememiştir; bu kavramları bir başka kelimeyle, bu sözcüğün uyandırdığı çağırımdan yararlanarak çağırımı okuyana, dinleyene bırakarak yansıtmıştır.²¹

Deyim aktarması (*metaphor*) her zaman birbiri ile karşılaştırılan iki öge vardır.²²

Deyim aktarması (eğriteleme/ istiare) aralarında benzerlik ilgisi bulunan iki kavramdan birini diğerinin yerine kullanılması sanatına deyim aktarması denir. Temelde benzerlik söz konusudur. Teşbihin temel unsurlarından sadece biri kullanılır.²³

3.6 Ad aktarması

Ad aktarması (*metonymie*) adını verdiğimiz anlam olayı, kavramı doğrudan değil, dolaylı olarak, başka kavramlardan yararlanma yoluyla anlatmaya yönelmedir. Örneğin, bugün *dilen-kavramı* Türkiye Türkçesinde *avuç aç-* biçiminde bir ad aktarmasıyla da dile getirilebilir.²⁴

Ad aktarması, bir adın kendisiyle ilgili, ilişkili, onun kapsamı içinde bulunan başka bir adın yerine kullanılmasıdır. *Ad aktarmasının* daha çok bilinen adı *mecazımürsel*'dir. Ad aktarması kelime tasarrufu sağlayan bir anlatım türüdür. Otobüs dağılım merkezindeki memura 125 diye seslenen birine, memur ilerde 3. durak diyerek cevap vermekte bu anlatım “Mecidiyeköy otobüsleri nereden kalkıyor?” uzun cümlesinin *ad aktarması* yoluyla uzun uzun cümle

²⁰ Aksan, Doğan, “Yunus Emre’de Dil Ustahlığı”, *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004d, s. 335.

²¹ Aksan, Doğan, “Dilbilim Açısından Şiir”, *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004a, s. 136.

²² Uzun, Nadir Engin (1988). *Dilbilimi Açısından Atasözü ve Türkiye Türkçesindeki Örnekleri Üzerine Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara, s. 56.

²³ Keskin, Raşit, *Türkçe Dil Bilgisi –Kelime ve Cümle Tahlilleri-*, Çizgi Kitabevi, Konya 2003, s. 82-85.

²⁴ Aksan, Doğan, “Göktürk Anıtlarında Söz Sanatları Güçlü Anlatım Yolları”, *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004b, s. 320.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kurma yerine sadece otobüs numarasını söyleyerek ifade edilmektedir.²⁵

Ad aktarması (Mürsel Mecaz/ Düz Değişmece, Metonomy): Bir kavramın, kendisiyle ilgili, bağlantılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelime yoluyla anlatılmasıdır. Buradaki bağlantı *deyim aktarmasından* farklı olarak benzerliğe dayanmaz. *Ad aktarmasında* parça-bütün, kap-içerik vb. bir ilişki söz konusudur: *Ağlamak* kavramının, kendisiyle ilgili gözyaşından kalkarak *gözyaşı dökmek* biçiminde anlatılması *televizyon için ekran, sinema için beyaz perde* sözlerinin kullanılması bu tür aktarmalardır. Şu kullanımlar da ad aktarmasına dayanır: *Kapısını çalmak* (yardım istemek), *çanak tutmak* (neden olmak), *Orhan Pamuk'u okumak* (yapıtlarını), *Yeni Dünya* (Amerika), *yarışmaya katılan yelkenler* (yelkenli), *ayağını giymek* (ayakkabısını), *sobayı yakmak* (içindeki odunu, kömürü vb.), *bir bardak içmek* (içindeki sıvıyı) vb.²⁶

Ad aktarması (mecaz-ı mürsel) benzetme amacı güdülmeyen bir sözün, aralarındaki ilgi dolayısıyla bir başka söz yerine kullanılmasına ad aktarması denir. Parça-bütün, iç-dış, neden-sonuç gibi ilgilerle kelimelerin biri söylenerek diğeri anlatılmak istenir. Parça-bütün ilişkisi “Dalgalan sen de şafaklar gibi ey nazlı hilâl.” (Bayrağın parçası olan hilâl söylenip bayrak kastedilmiş.), “Türk askeri düşmanları geri püskürtmüştür.” (ordunun parçası olan asker söylenip Türk ordusu kastedilmiş.) iç-dış ilişkisi “Sobayı yaktın mı?” (soba söylenerek içindeki odunlar kastedilmiş.) sebep-sonuç ilişkisi “Bereket yağıyor.” (sonuç bildirilip sebep kastedilmiş: Bereket yağmurun sonucudur.) sanatçı-eser ilişkisi “Tanpınar'ı okudunuz mu?” (eserleri kastedilmiş.) yön-ülkü, bölge, insan ilişkisi:...yer-yönetim ilişkisi.²⁷

Ad aktarımı (metonymie) dilde türlü anlamlılığın teessüsüne yardım eden dile ait tezahürlerden biridir. Bunlar esas kavram ile mekân, zaman, sebep, parça ve bütün vs. bakımından ilgilidirler. Bir şeyin bütün yerine bir parçasının kullanıldığı çok defa vakidir: *gemi* yerine *yelken, ev veya fabrika* yerine *Baca*; yahut insanların ruh ve beden karakteristiklerine göre adlandırılmaları *kalın kafa, düşünen bir kafa* gibi. Yahut uğursuz, sakar bir kimse için *düztaban*. Birçok *ad aktarımlarında* mekân kullanıldığı hâlde, o mekânda oturanlar kast edilir: “bütün *şehir* bu havadisle çalkandı.” Burada *şehir* ile

²⁵ Hepçilingirler, Feyza, **Türkçe Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004, s. 35, 38.

²⁶ Adalı, Oya, **Anlamak ve Anlatmak**, Pan yayıncılık, İstanbul 2004, s. 114.

²⁷ Keskin, Raşit, **Türkçe Dil Bilgisi –Kelime ve Cümle Tahlilleri-**, Çizgi Kitabevi, Konya 2003, s. 81-82.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kastedilen *şehir halkı*'dır; "bu haber *üniversitede* yayılınca..."= "bu haber *üniversite gençliği* arasında yayılınca..." demektir. Herhangi bir uzuv veya madde, kendinin meydana getirdiği şey için kullanılır: *dil* gibi.. yine sanatkarların eserlerin bizzat sanatkarın adını vermek de bir nevi ad aktarımıdır. Mesela, "Bu bir *Raphael*'dir."²⁸

Ad aktarması (metonymy) karşılaştırılan iki öge arasındaki uzak ya da yakın bir ilişkiye dayanmaz; kastedilen kavramın ilgili bir yönünden, bir parçasından söz ederek amaçlanan kavramın tamamına ulaşılmış olur; *Allah kardeşi kardeş yaratmış kesesini ayrı yaratmış.*²⁹

Ad aktarması (metonymy), bir kavramın kendisi kullanılmadan ilgili, bağıntılı olduğu bir başka kavramla bir başka göstergeyle dile getirilmesidir.³⁰

3.7 İstiare

Teşbih bir anlam aktarımı sanatıdır, istiare ise hem anlam hem de ad aktarımı sanatıdır. ... *İstiaresinin* kelime anlamı *ödünç almaktır*; yani benzerlik ilgisiyle bir kavramın adı, başka bir kavram için ödünç alınır ve geçici olarak kullanılır.³¹

İstiare, Arapça bir kelimedir ve asıl anlamı, "ödünç alma, birinden eğreti, geçici bir şey alma"dır. Bu kavramı karşılayan kelime Yunanca ise *meta*: öte, phoros: *aktarma* kelimelerinin bileşiminden oluşmuştur. Terim Yunancadan alındığı için, diğer Batı dillerinde de yaklaşık aynı anlamları taşımaktadır. Türkçe *eğretileme* sözcüğü, 'eğreti, geçici aktarma, asıl' yerinde değil de başka bir ögenin yerinde durduğu için asıl anlamına göre 'eğri' anlamını verdiği için kullanma kolayca girmiştir. Bir ara *iğretileme* diyenler olmuşsa da, bu söyleyiş biçimi "iğreti"ye dayandığı için yaygınlık kazanmamıştır.³²

Bir sözü, arada bir engel bulunmak şartıyla iki temel unsurdan (benzetilen) ve kendisine benzetilen yalnız biri söylenerek

²⁸ Üçok, Necip, *Genel dilbilim (Lengüistik)*, TDCF Yayınları, Ankara 1947, s. 95.

²⁹ Uzun, Nadir Engin (1988). *Dilbilimi Açısından Atasözü ve Türkiye Türkçesindeki Örnekleri üzerine Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara, s. 60.

³⁰ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara 1998, s. 188.

³¹ Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 66.

³² Uğur, Nizamettin, *Anlambilim Sözcüğün Anlam Açılımı*, Doruk Yayınları, Ankara 2003, s. 85.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

yapılan teşbihe istiare denir. Bir kimseye *arşlan* demekle *cesareti* ...kastederek *istiare* yapmış oluruz.³³

3.8 Dolaylama

Dolaylama bir kelimeyle anlatılabilecek bir kavram ya da durumu birden fazla kelimeyle anlatmaya denir. Beyaz perde (sinema), kara elmas (kömür)...³⁴

3.9 Güzel adlandırma

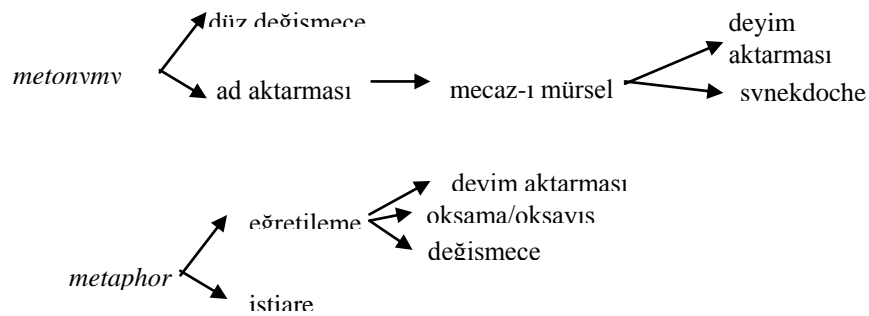
Güzel adlandırma doğrudan söylendiğinde insanları rahatsız edecek bazı kavramların, başka kelimelerle yumuşatılarak söylenmesidir. Verem (ince hastalık), cin-peri (iyi saatte olsunlar)...³⁵

Edeb-i kelâm, örtmece, asalet, güzel adlandırma, doğrudan söylenmesi uygun olmayan kavram veya manaların dolaylı olarak edebî bir şekilde ifade edilmesine denir. “Öğrenciler bu kapıdan giremez.” yerine kullanılan “Öğrenci girişi yan kapıdandır.” sözünde edeb-i kelâm vardır.³⁶

4. Tartışma ve Sonuç

Örgün eğitimin ana amaçlarından biri toplum içindeki bireylere ait oldukları toplumun kültür değerlerini tanıtmak ve benimsetmektir. Kültür değerlerinin en önemli taşıyıcısı ise dil ve dil aracılığı ile meydana getirilen bilim ve sanat ürünleri olan edebî eserlerdir. Bu sebeple çalışmada dil bilimi kitapları inceleme kapsamına alınmıştır. Elde edilen sonuç ve yorumlar şöyledir:

1. Taranan dil bilimi kitaplarındaki adlandırmalardan hareketle aşağıdaki grafik ortaya çıkmıştır.

³³ Çatıkkaş, M. Atâ, *Edebiyat Klavuzu*, Şelale Yayınları, İstanbul 1989, s. 212-213.

³⁴ Keskin, Raşit, *Türkçe Dil Bilgisi –Kelime ve Cümle Tahlilleri-*, Çizgi Kitabevi, Konya 2003, s. 86.

³⁵ a.g.e s. 86.

³⁶ Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 186.

Buna göre bütün bu adlandırmalar iki temel kavrama dayanmaktadır. Bu iki kavram yakın anlamlı olmakla birlikte aslında birbirinden farklıdır.³⁷ Şöyle ki; *metonymy*, bir şeye dayanarak başka bir şeyi yorumlamaktır³⁸ ve bir çeşit mecazî kullanımdır. Söz gelişi, plastik deyip kredi kartına göndermede bulunma gibi.³⁹ *Metaphor* ise bir şeyi başka bir şey ile düşünmek, anlamaktır: “Benim arabam benzini içiyor. Bilgisayarım öldü.”. Özetle, *metaphor* benzerlik (similarity) üzerine kurulur, *metonymy* ise yakınlık, bitişiklik (contiguity) üzerine kurulur.⁴⁰ *Metaphor* genellikle iki kavram arasındaki benzerliklerin algılanışı üzerine oluşturulur. Örn.: Organik bir canlı olan virüsün, bilgisayar teknolojisinde kullanımı gibi ya da kitap başlıklarında görünen *hazine* kelimesi gibi.⁴¹ Aynı yazarlar *metonymy*'i ise bir kelime ya da cümlecüğün yakınlığa dayanan benzer alanını öbür görünüşlerini göstermek için kullanılan belirli bir kavram ve anlam olarak tanımlamışlardır. Bu bir nevi, ilişkiler tarafından oluşturulan anlamsal bir bağlantıya dayanır. Örn.: *Fleet street* ‘İngiliz basını’ (yer, kurumun yerleştiği bölgedir).⁴² Ayrıca bu iki kavram edebî akım etrafında toplanan yazarlar tarafından da farklı olarak kullanılmıştır. Cuddon’a göre romantik ve modernist şairler tarafından *metaphor* kullanılırken realist şairler tarafından ise *metonymy* kullanılmıştır.⁴³

Bununla birlikte bu iki kavram yabancı yayınlarda da sık sık birbirine karıştırılmaktadır (bk. Quinn 2006: 257; Kövecses 2002: 143). Jakobson (1896-1982) *Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances* (1956) adlı eserinde oluşturduğu *ikili zutluk teorisi* ile bu iki kavramı bir eksen üzerinde yatay ve dikey olarak yerleştirmiş yatay ekseninde birbirine yakınlığı ile bağlantısını işlemiş, dikey ekseninde de bir başkasının yerine olabilecek anlamları yerleştirmiştir (bk. Cuddon 1999: 507).

³⁷ Fass, Dan, “Metonymy and Metaphor, What's the Difference?”, Proceedings of the 12th conference on Computational linguistics - Volume 1, Budapest, Hungary 1988, s. 177.

³⁸ Clark, Peter, “Processing Metonymy and Metaphor, Dan Fass, as summarized/(mis-) interpreted”, www.cs.utexas.edu/users/pclark/discussions/fass.ppt, 06/01/2009, s. 4.

³⁹ Knowles, Murray ve Moon, Rosamund, **Introducing Metaphor**, Routledge yayınevi, New York 2006, s. 37.

⁴⁰ Clark, Peter, “Processing Metonymy and Metaphor, Dan Fass, as summarized/(mis-) interpreted”, www.cs.utexas.edu/users/pclark/discussions/fass.ppt, 06/01/2009, s. 4.

⁴¹ Hartmann, R. R. K. ve James, G., **Dictionary of Lexicography**, Routledge Yayınları, London 1998, s. 93.

⁴² a.g.e, s. 94.

⁴³ Cuddon, J. A., **The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, Penguin Yayınevi, Harmondsworth, Middlesex, England 1999, s. 507.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Yabancı dil bilimi kaynaklarında *metonymy* başlığı ve Türkçe dil bilimi kaynaklarındaki mecaz-ı mürsel başlığı altında örnekler birbirinin aynıdır. Birinde “Washington rahatsız.” örneği yer alırken öbüründe “Ankara rahatsız.” örneği yer almıştır. Türkçede ise Aksan *metonymy* için ad aktarması, *metaphor* için ise deyim aktarmasını tercih etmiştir.⁴⁴

Coşkun ise mecaz-ı mürselin karşılığı olarak Batı retoriğinde iki sanat gösterildiğini bunların da *metonymy* ve *synecdoche* olduğunu belirtir. Yazara göre her ikisinde de bir şeyi parçasıyla veya bütünüyle ifade etme söz konusudur. Ancak ikisi arasında bir mantık farkı vardır. *Metonymy* bir kavramı kendisiyle doğrudan ilişkili olan bir kavramla anlatma yoludur. Bu ifade tarzında, kelime ile onun temsil ettiği varlık arasında tabii ve daimi bir parça-bütün ilişkisi yoktur. Mesela bir Türkiye Cumhurbaşkanı için kullanılan *Çankaya* ifadesinde de *metonymy* vardır; çünkü *Çankaya*, söz konusu kişi için geçici bir mekândır. *Synecdoche*'ta ise söylenen kelime ile onun temsil ettiği kavram arasında tabii ve daimi bir ilişki vardır. *Kılıç* yerine *demir* gibi.⁴⁵ Benzer biçimde Kövecses “Washington'un Moskova ile görüşmelerde bulunuyor.” ve “Şekspir'i okuyorum.” örnekleriyle *metonymy* başlığı ile sunmaktadır.⁴⁶

Adlandırmadaki bu çeşitlilik hem öğrenciler hem de öğreticiler açısından farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır: Öğrenciler edebî sanatlar için bilgiyi ararken doğru anahtar kelimeleri kullanamamakta; yani doğru ad altında arayamamaktadırlar ve dolayısıyla doğru kaynak taraması yapamamaktadırlar. Bu noktada en belirleyici olan metot ne ad ne de tanım olmakta; yalnızca verilen örnekler kullanılmaktadır. Bu noktada öğreticilerin alan bilgisi yanında birçok öznel adlandırmayı da bilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla da dil bilimi kitaplarında bir edebî sanatın adının yanında Arapça, Farsça, İngilizce ya da Fransızca karşılıklarını koyma gereği ortaya çıkmıştır.

2. Anlam değişmesi gösteren ile gösterilen arasındaki bağıntının değişmesidir.⁴⁷ Bu değişimin adını koymada, edebî sanatı belirtmede, ayrımı ifade etmede yazarlar çok ince çizgiler çizmiştir.

⁴⁴ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK yayınları, Ankara 1998, s. 183, 188.

⁴⁵ Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 85-86.

⁴⁶ Kövecses, Zoltán, *Metaphor, A Practical Introduction*, New York 2002, Oxford Üniversitesi Yayınları, s. 143.

⁴⁷ Saussure, de Ferdinand, Çev.: Berke Vardar, *Genel Dilbilim Dersleri 1*, TDK Yayınları, Ankara 1976, s. 93.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Nihayetinde edebî sanatların hepsinin esasında bir benzetme ilgisi vardır. Çınar'a göre *kinaye* ile *dolaylama* kısmen örtüşmektedir.⁴⁸ Coşkun'a göre de *dolaylama* kapsam itibarıyla daha geniştir. Zira *dolaylamada kinayeden* farklı olarak *teşbih* ve *istiare*den de yararlanılmaktadır. Mesela; kömür için dolaylı olarak kullanılan *kara elmas* ifadesinde *istiare* vardır.⁴⁹

Çınar, benzer biçimde edebî sanatların tespitinde tek bir ölçütün doğru sonuç vermeyeceğini ifade etmiştir: “parça bütüne, bütün de parçaya benzer’ ibaresi düz değişme için söz konusu olmamalıdır. “cam-kadeh” ve “hilâl-bayrak” arasında benzerlik ilgisi değil, parça-bütün ilişkisi vardır. Ancak *düzdeğişme* (*Fr. métonymie, mecaz-ı mürsel*)de parça-bütün ilişkisi dışında da birçok ilgiler kurulabilir. Bunlar sebep-sonuç (bereket yağıyor cümlesi ile berekete sebep olan yağmurun kastedilmesi), genel-özel (bu akşam çorbayı bizde içelim cümlesi ile çorba ile yemeğin kastedilmesi), âlet olma (“*O kalemiyle geçiniyor.*” cümlesinde kalem ile yazarlığın veya şairliğin kastedilmesi), mazhariyet (kardeşleri onun eline bakıyor cümlesi ile onun eli ile kazanılan para ve yardımın anlatılmak istenmesi), öncelik-sonralık (ateşi yaktım cümlesiyle daha sonra ateş hâline gelecek yanacak nesne kastedilmesi) gibi ilgiler kurulabilir.”⁵⁰ Ayrıca *ad aktarması* adlandırması altında da parça-bütün ilişkisi ile *düz değişme* adlandırmasıyla aynı içeriğe göndermede bulunulmuştur (bk. Üçok 2004: 95).

Taranan dil bilimi kitaplarındaki örneklerden hareketle ise aşağıda tablo oluşmuştur:

1	<i>uzun kulak</i>	eşek
2	<i>yaşamın ilkbaharı</i>	gençlik
3	<i>keçi</i>	inatçı kimse
4	<i>ekran</i>	televizyon
5	<i>beyaz perde</i>	sinema
6	<i>ince hastalık</i>	verem
7	<i>arслан</i>	cesaret

⁴⁸ Çınar, Bekir, “Teşbih Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 2008, 5(1), s.139.

⁴⁹ Coşkun, Menderes, **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 92.

⁵⁰ Çınar, Bekir, “Teşbih Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 2008, 5(1), s. 136.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

8	<i>gözü açık</i>	dikkatli
9	<i>inek</i>	sisis

Kaynaklarda;

1. örnek *mecaz-ı mürselin*'in,
2. örnek *eğretileme*'nin,
3. örnek *deyim aktarması*'nın,
4. örnek *ad aktarması*'nın,
5. örnek *dolaylama*'nın,
6. örnek *güzel adlandırma*'nın,
7. örnek *istiare*'nin,
8. örnek *kinaye*'nin,
9. örnek ise *düz değişmece*'nin örneği olarak verilmiştir.

Özünü'ye göre insan aklı, söz sanatları yapmaya belki de benzetme (simile) ile başlamıştır. Bu görüşten hareketle söz sanatları olağan biçimlerin sapması olarak varsayılırsa bu sapmalara öncelikle yol açtığı ortaya çıkmaktadır. Yazın yapıtlarında bol oranda betimleme ve tanımlama bulunduğundan yazarlar, betimlemelerinde bir şeyi bir başka şeye benzetmeyle işe başlarlar.⁵¹ Söz gelişi, Coşkun'un verdiği bilgiye göre mecaz-ı mürsel ile kinaye birbirine yakın sanatlardır. Kinayede tasvire ve dolaylı anlatıma, mecaz-ı mürselde ise çoğunlukla kısaltmaya başvurulur. Ancak iki sanatın birbirine karışan örnekleri vardır. Kinaye bazen mecaz-ı mürseli içerebilir. Mesela *kafasız* veya *kafası yok* ifadelerinde geçen *kafa* kelimesinde mecaz-ı mürsel vardır. *Kafa* ile onun içindeki *akıl* veya *beyin* kastedilmektedir.⁵² Çınar'a göre ise *eğretileme* temeli *benzetmeye* dayanır; yani *eğretileme* kısaltılmış bir benzetmedir. Bu açıdan *eğretileme (istiare)* hem bir *mecaz (Fr. trope-aktarma)* hem bir *benzetme (teşbih)*'dir.⁵³ Uğur'a göre de benzetme ile *eğretileme* arasındaki sınır bu kavramların ortaya çıktığından bu yana tartışılmaktadır.⁵⁴

⁵¹ a.g.e, s. 105.

⁵² Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 100.

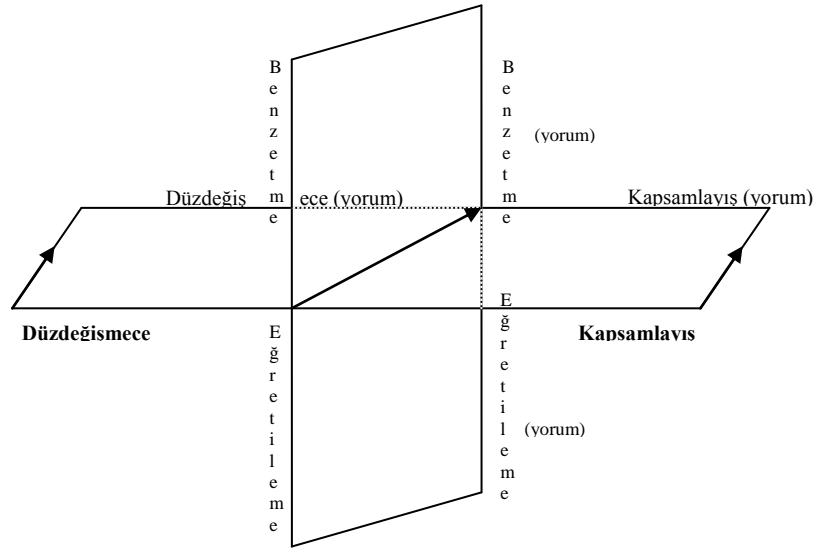
⁵³ Çınar, Bekir, "Teşbih Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2008, 5(1), s. 132.

⁵⁴ Uğur, Nizamettin, *Anlambilim Sözcüğün Anlam Açılımı*, Doruk Yayınları, Ankara 2003, s. 85.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bu ayrımlar Özünlü tarafından grafik hâline getirilmiştir. Yazara göre benzetme ve eğretileme dikey eksene, *düz değişmece* (Fr. *métonymie-mecaz-ı mürsel*) ile *kapsamlavis* (*synechdoche-mecaz-ı mürsel*) yatay eksene alınırsa diğer söz sanatlarının yatay ve dikey eksenlere yerleştirebilme olasılığı vardır. Ayrıca yazar bu süreci tablo halinde vermiştir⁵⁵:

Belki de kastetme eylemi için kullanılan parça-bütün, genel-özel, sebep-sonuç gibi ölçütlere daha somut ve daha belirleyici ölçütler eklenmeli ya da mevcut ölçütler yeniden düzenlenmelidir. Bu sebeple ortak bir akla yalnızca öğrenciler için değil aynı zamanda öğreticiler için de büyük bir ihtiyaç vardır. Bu karışıklık aşağıdaki kaynaktan şöyle yer almaktadır: “*Düzdeğişmece* (Fr. *métonymie, mecaz-ı mürsel*)’nin *parça-bütün* ilişkisi için Mehmet Âkif’in:

Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak

mısrasında “al sancak” sözü ile Türk bayrağının anlatılması;

Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl

mısrasında “hilâl” kelimesi ile yine Türk bayrağının kastedilmesi bir *ad aktarması* (Fr. *métonymie-mecaz-ı mürsel*) olarak gösterilir. Çünkü bu mısralarda bir bütün, onun parçasıyla anlatılmıştır. Nefî’nin:

⁵⁵Özünlü, Ünsal, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s. 104, 113.

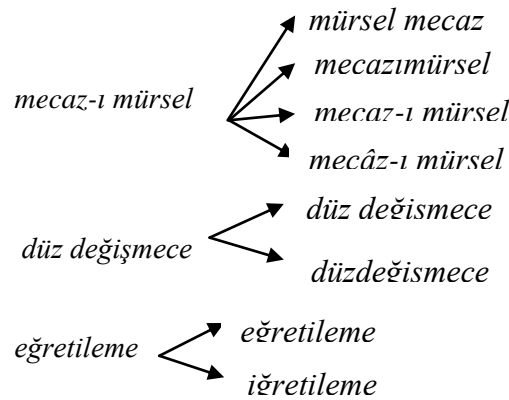
*Bir nice doyalım câm-ı murâda**Bir lahza komaz sâki-i devrân elimizde*

beytine “*câm-ı murâd*” (murad kadehi) içki kadehi olmakla birlikte kastedilen kadeh değil, kadehin içindeki içki olup, *içki-kadeh* ilişkisi benzerlik ilişkisi bulunmayan nesnelere arasında, parça-bütün ilişkisine dayandırılmıştır. Bu *parça-bütün* ilişkisi (*Fr.synecdoque*) bir kapsamlayışla izah edilebilir; çünkü içki kadehe, kadeh de içkiye benzemez.⁵⁶

3. Dil bilimi kaynaklarındaki bu adlandırmaların Türkçede bazen bilginin alıcıya tam ulaşmasını sağlamak için ek bir adlandırma (bk. Üçok 2004: 95) bazen de birbirinin açıklayıcısı olarak (*değişmece* (*mecaz*), *eğretileme* (*istiare*), *düz değişmece* (*mecaz-ı mürsel*) gibi) kullanıldığı (bk. Coşkun 2007: 66) gözlemlenmiştir.

Ayrıca bu karışıklıktan dolayı öğrenciler adlandırmaları öğrenirken de kavramları birbirine karıştırmanın yanı sıra aynı edebî sanatı temsil eden farklı adlandırmaların farklı edebî sanat olarak algılayabilirler. Her ne kadar öğrenci gözünde *teşbih* ile *benzetme* arasında birbirinin yerine tercih edilme özelliği kavransa da *mecaz-ı mürsel* ile *deyim aktarması* ya da *eğretileme* ile *istiare* arasında bu algılamının oluşması zordur. Benzer biçimde bazı dil bilimciler bu karışıklığı önlemek için ek bilgi verme gereğini hissetmişlerdir. Söz gelişi, Toklu, Aksan’ın *deyim aktarması* olarak adlandırdığı anlam olayının Osmanlıcasının *mecaz-ı mürsel* olduğunu belirtir.⁵⁷

4. Ayrıca bazı edebî sanatların adlarının yazımında yazardan yazara farklı imlaların kullanıldığı gözlemlenmiştir:

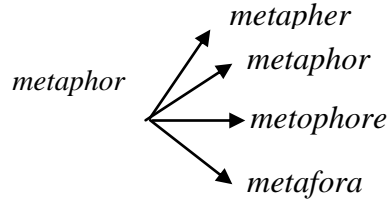
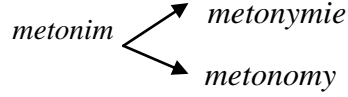

⁵⁶Çınar, Bekir, “Teşbih Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2008, 5(1), s. 135-136

⁵⁷Toklu, M. Osman, *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 2003, s. 99.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bu beş madde başı ile ilgili olarak hem yazım kılavuzunda (2005) hem de Türkçe Sözlük (2005)'te yalnızca *eğretileme* hakkında bilgi (doğru yazım *eğretileme* ve bk. *istiare* biçiminde) yer almıştır.

5. Adlandırmalarla birlikte edebî sanatların sınıflandırılmasında da yazarlar arasında farklılık tespit edilmiştir. TOKLU *eğretileme* konusunu *değişmece türleri* genel başlığı altında incelemiştir. Bu başlık altında ise *benzetmeler*, *eğretilemeler*, *duyular arası aktarma*, *düz değişmece*, *örtmece* (*güzel adlandırma*) konusunu işlemiştir.⁵⁸ Günay da *düz değişmece*'nin kendi içinde *teşbih*, *tezat*, *telmih*, *mübalağa*, *teşhis* ve *intak* gibi alt gruplara ayrıldığını belirtmiştir.⁵⁹

Kocaman, Ullmann'dan yaptığı aktarımla dildeki anlam değişmelerini *ad aktarımları* ve *anlam aktarımları* olarak ikiye ayırmış ve *ad aktarımlarını* da kendi içinde *eğretileme* (anlam arasındaki benzerlikler yoluyla) ve *metonymy* (anamlar arasındaki bitişiklik yoluyla) olarak ikiye ayırmıştır.⁶⁰

6. Bununla birlikte yazarlar kendi aralarındaki farklı adlandırma tercihlerini eleştirirken, kendileri de yeni bir teklifte bulunmaktan çekinmemişlerdir. Söz gelişi Uğur, *eğretileme*'ye neden *deyim aktarımı* dediğinin açıklamasını Aksan'ın herhangi bir çalışmasında bulunmadığını belirtirken yazar şu bilgiyi verir: “*Düzdeğişmeceye* (Fr. Metonymie) *ad aktarımı* denilince,

⁵⁸ a.g.e, s. 97

⁵⁹ Günay, V. Doğan, **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s. 240

⁶⁰ Kocaman, Ahmet, “Dilbilimsel Anlambilim”, **Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I**, TDK Yayınları, Ankara 1980, s. 93

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

eğretilemeye de başka bir terim gerekiyordu ve *deyim aktarımı* denildi. Bunların tümünü *aktarımlar* ya da *aktarmalar* başlığında toplamak daha yerindedir.”⁶¹ diyerek kendi teklifini de başka bir adlandırma olarak sunmuştur. Coşkun ise *istiare* yerine *deyim aktarması*, *iğretileme* ve *ödünçleme* gibi kelimelerin kullandığını bunların içinde ise kavram-ad münasebeti veya kavramı daha iyi karşılama bakımından *ödünçleme* tabirinin daha isabetli olacağını belirtmiş ve çalışmasında “*istiare, ödünçleme*” biçiminde çiftli başlık kullanmıştır.⁶²

7. Bazı edebî sanatların farklı alanlarda bilinçli olarak farklı adlarla bir jargon olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Söz gelişi, Eski Türk Edebiyatı alanında *mecaz-ı mürsel* olan sanatın adı, dil biliminde *eğretileme*, ders kitaplarında ise *deyim aktarması* ve *dolaylama* olmuştur.

Bu farklı kullanımlar ise her zaman tam olarak birbiriyle örtüşmemiştir. Coşkun’a göre dil biliminde doğrudan kinayeye karşılık olarak bir terim kullanılmamıştır. Ancak dil biliminde kullanılan *ad aktarması* teriminin *mecaz-ı mürselin* yanında kısmen *kinayeyi* de içerdiği anlaşılmaktadır (bk. Aksan 1998: 188).⁶³

Özetle, Türkçede edebî sanatların adlandırmasında ilk önce yabancı dildeki adlandırmalar olduğu gibi kullanılmış. Araştırmacılar bu adlandırmaların Türkçelerini teklif etmiş ve uyum/kabul aşamasında aynı anda hem Türkçe hem de yabancı adlandırmalar kullanılmaya başlanmış, sonrasında yabancı adlandırmanın karşılığı olarak çeşitli yazarlarca birbirinden farklı Türkçe adlandırmalar teklif edilmiştir. Sonrasında yabancı karşılıklarının yanına birbirinden farklı Türkçe adlandırmalar ilave edilmiş böylece bir edebî sanat için aynı anda hem yabancı hem de Türkçe adlandırmalardan oluşan dörtlü ya da beşli adlandırmalara yer verilmiştir.

İyi niyetle başlayan (Türkçe ad kullanma isteği) bu süreçte günümüzde farklı adlandırma ile aynı edebî sanatın anlatımı sorunu ve hem yabancı hem de Türkçe adlandırmaların yazımında farklı yazım sorunu ortaya çıkmıştır.

⁶¹ Uğur, Nizamettin, *Anlambilim Sözcüğün Anlam Açılımı*, Doruk Yayınları, Ankara 2003, s. 87

⁶² Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 66

⁶³ A.g.e, s.100

KAYNAKÇA

- ADALI, Oya, **Anlamak ve Anlatmak**, Pan yayıncılık, İstanbul 2004.
- AKSAN, Doğan, “Dilbilim Açısından Şiir”, **Dilbilim ve Türkçe Yazıları**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004a.
- AKSAN, Doğan, “Göktürk Anıtlarında Söz Sanatları Güçlü Anlatım Yolları”, **Dilbilim ve Türkçe Yazıları**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004b.
- AKSAN, Doğan, “Yunus Emre’de Dil Ustalığı”, **Dilbilim ve Türkçe Yazıları**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004d.
- AKSAN, Doğan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yayınları, Ankara 1998e.
- AKSAN, Doğan. “İstanbul Ağzı Üzerine Gözlemler”, **Dilbilim ve Türkçe Yazıları**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2004c.
- BARKOT, Aytaç, “Türkçe’nin Üstün Yönleri”, **Us Düşün ve Ötesi Dil Sorunu**, İstanbul 1999.
- BARTHES, Roland, **S/Z Deneme**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.
- BİLGEGİL, M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1980.
- CLARK, Peter, “Processing Metonymy and Metaphor, Dan Fass, as summarized/(mis-) interpreted”, www.cs.utexas.edu/users/pclark/discussions/fass.ppt, 06/01/2009
- COŞKUN, Menderes, **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- CUDDON, J. A., **The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, Penguin Yayınevi, Harmondsworth, Middlesex, England 1999.
- ÇATIKKAŞ, M. Atâ, **Edebiyat Klavuzu**, Şelale Yayınları, İstanbul 1989.
- ÇINAR, Bekir, “Teşbih Sanatına Dilbilimsel Bir Yaklaşım”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 2008, 5(1), 129-142.
- ERKMAN-Akerson Fatma, **Göstergebilime Giriş**, İstanbul 2005.
- FASS, Dan, “Metonymy and Metaphor, What’s the Difference?”, Proceedings of the 12th conference on Computational linguistics - Volume 1, Budapest, Hungary 1988.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- GÜNAY, V. Doğan, **Metin Bilgisi**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.
- HARTMANN, R. R. K. ve James G., **Dictionary of Lexicography**, Routledge Yayınları, London 1998.
- HEPÇİLİNGİRLER, Feyza, **Türkçe Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2004.
- HUDSON, Richard; Stubbs Michael (editörlük yazısı), **Teaching Grammar A Guide for the National Curriculum**, Blackwell Yayınevi, Oxford UK & Cambridge USA 1992.
- KESKİN, Raşit, **Türkçe Dil Bilgisi –Kelime ve Cümle Tahlilleri-**, Çizgi Kitabevi, Konya 2003.
- KNOWLES, Murray ve Moon, Rosamund, **Introducing Metaphor**, Routledge yayınevi, New York 2006.
- KOCAMAN, Ahmet, “Dilbilimsel Anlambilim”, **Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I**, TDK Yayınları, Ankara 1980.
- KÖVECSSES, Zoltán, **Metaphor, A Practical Introduction**, New York 2002, Oxford Üniversitesi Yayınları.
- LONG, B. Ralph, **The Sentence and Its Parts A Grammar of Contemporary English**, Chicago Üniversitesi Yayınları, 1961, Chicago and London.
- ÖZÜNLÜ, Ünsal, **Edebiyatta Dil Kullanımları**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.
- PUNCH, F. Keith, **Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2005.
- QUINN, Edward, **A Dictionary of Literary and Thematic Terms**, Facts On File, Inc., An imprint of Infobase Yayıncılık, New York 2006,.
- SAUSSURE, De Ferdinand, Çev.: Berke Vardar, **Genel Dilbilim Dersleri 1**, TDK Yayınları, Ankara 1976.
- TEZCAN, Semih, **Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- TOKLU, M. Osman, **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005,.
- UĞUR, Nizamettin, **Anlambilim Sözcüğün Anlam Açılımı**, Doruk Yayınları, Ankara 2003.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

UZUN, Nadir Engin (1988). **Dilbilimi Açısından Atasözü ve Türkiye Türkçesindeki Örnekleri üzerine Bir Çalışma**, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara.

ÜÇOK, Necip, **Genel dilbilim (Lengüistik)**, TDCF Yayınları, Ankara 1947.

Yazım Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*